

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD:

Johannes Tholle: Flora og folketro i Sønderjylland

Jens Holdt: Indremissionærer i Sønderjylland før 1920

Sønderjydsk månedsskrifts ekspedition: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

NR. 9

1. OKT. 1955

31. ÅRG.

Abonnement 3,00 kr. BILJOTEK

Jorden er dækket med hvide anemoner.

Flora og folketro i Sønderjylland

Af havearkitekt Johannes Tholle

I. INDLEDNING OG ORIENTERING

Mellem menneskene og planterne har der fra tidernes begyndelse hersket et vist samhörighedsforhold, der tid efter anden har udviklet en art fællesskab. Dette har naturligvis navnlig været tilfældet hos de agerdyrkende, primitive folkeslag, hvor bolig-, erhvervs- og andre samfundsforhold afgjordes deraf, at man knyttede menneskenes eksistens til et bestemt territorium med en ganske bestemt flora. Utvivlsomt er dette samvirke mellem mennesker og planter ligeså gammelt som det tilsvarende mellem mennesker og dyr; men medens maskiner og nye ernæringsteorier i stedse højere grad synes at overflødiggøre dyrene i ernæringens og kraftens tjeneste, er planternes betydning for menneskene bestandigt steget.

Er dette et almindeligt gældende forhold, så gælder det i ganske særlig grad for Danmarks vedkommende, hvor ager- og plantedyrking har været det udprægede hovederhverv i hele den historiske tid. Samhörigheden mellem mennesker og planter har her udviklet sig i en meget betydelig grad, og den rent erhvervs- og ernæringsmæssige samhörighed har affødt en lang række karakteristiske forhold. Her skal gøres opmærksom på, at menneskene i umindelige tider af visse planter har følt sig dikteret til at foretage sig dette eller hint i deres

erhverv eller husførelse, idet de bl. a. har ment, at planterne varslede dem om vind og vejr, sæd og høst, ja endog om liv og død. Et andet forhold har været det, der vendte imod det overnaturlige og guddoms- magten, og her har bl. a. den nordiske tro på, at det første menneske- par (modsat bibelberetningerne) var skabt af Odin ved 2 træer, sik- kert været medvirkende til, at almuen i ældre tider har kunnet tro, at træer kunne tage sig menneskeskikkelse på, og at de underjordiske bl. a. knyttede deres eksistens til visse planter. Også grokraften og frugtbarheden er blevet tilbedt som en guddomskraft, og den har ka- stet et vist religiøst skær over tidligere tiders agerdyrkningsmetoder. Gennem livskvisten har mennesker søgt at overføre den frugtbar- gørende kraft på dyr, planter eller mennesker, og planterne har på denne og mangfoldige andre måder været taget i det guddommeliges tjeneste. Dertil kommer, at træer (enkeltvis eller i samlinger) har været anset for hellige og urørlige, og vikingefolkets gudehaller var stedse lunden eller skoven (viet).

Mangt og meget af, hvad der af sagn og tro (overtro) har været knyttet til planterne, er ikke klart og forståeligt for os, og endnu mere end, hvad der er kendt, må antages eller vides ligefrem at være gået tabt. Tilbage er der dog ikke så ganske lidt. Bestandig lytter f. eks. jordbrugeren i tro og tillid til de signaler, som nogle planter kan give om den rette tid for såning og høst,— kun få lader vel fuldkommen hånt om at finde et firkløver, og unge piger spørger bestandig deres orakel- blomster, hvem der elsker dem, og om han elsker »af hjerte« eller »med smerte«, ligesom børnene på landet hos blomsten forsøger at få at vide, om de kan lide smør (»har smørlykke«). Mange søger endog helbredelse ved planter, som de tiltror helsebringende kraft og virk- ning, selv om iøvrigt ingen apoteker ville indlemme de pågældende planter som lægedomsurter i sine lagre.

En del af denne almuetro har fået sin bekræftelse og naturlige for- klaring gennem den moderne kritiske videnskabsmands undersøgelser — ikke mindst har farmecien og elektricitetslæren tilligemed magne- tisme og hypnose kunnet eftervise, at hvad folk i blind tillid har stolet på og har fundet hjælp ved, virkelig har kunnet besidde en eller an- den kraft, og erfaringen og traditionen, som almuen byggede på, har herigennem fået sine konkrete fakta underbygget på videnskabelig vis; ligeså kan det nævnes, at den moderne biologisk-dynamiske gødsk- ningsmetode netop også kan føres tilbage til gammel tro, og altså også har vist en vis berettigelse i ældre tiders såkaldte overtro.

Af hvad der endnu huskes, måske endog bruges, og som er opbe- varet i tale og skrift, særlig indenfor Sønderjylland, er der i det føl- gende givet en skildring, som dog af hensyn til det omfattende stof er

holdt i kortfattede vendinger og nærmest tænkt som et opslagsarbejde. Materialet er hentet dels fra *Evald Tang Kristensens* skrifter samt navnlig også fra *Dansk Folkemindesamlings* store og for størstedelen utrykte optegnelser, dels også fra andre kilder og forfatterens egne optegnelser; til undersøgelsen over denne og andre landsdeles stilling til nærv. emne har jeg haft den glæde at modtage bidrag fra *Den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneske Legatstiftelse*.

I nærværende arbejde er der lagt vægt på at bringe så mange rent lokale oplysninger som muligt. Stoffet er af praktiske årsager delt i 2 afsnit, af hvilket det første (II) behandler enkelte plantearter. I det andet (III) medtages sådanne gloser eller stikord, som betegner kollektive ting (frugttræ, træ m. fl.), ligesom der her også er medtaget visse andre gloser (blomst, halm, krans m. fl.), idet den tro, der knytter sig til disse, er i så nær forbindelse med troen om planter i det hele taget, så at de naturligt udgør en helhed hermed. *Udeladt* i princippet er produkter af planter (gryn, mel, brød o. l.), idet det dog undtagelsesvis nævnes, hvorledes det spises; endvidere er udeladt planterne under forarbejdningen (spinding, tærskning m. v.), og der er heller ikke medtaget nogen tro, som direkte kan henvises til at stamme fra trykte håndbøger i dyrkning eller anvendelse af planter (havebøger, lægebøger o. desl.), medmindre den pågældende tro er almindelig udbredt og derfor kan siges at have frigjort sig fra en oprindelse i disse bøger. Da mange i ordsprog formede husråd gemmer en eller anden tro, uden at dette direkte kommer til orde, er en del af disse også medtaget, — ligeså er i enkelte tilfælde medtaget antydninger af planternes historie, mens en botanisk klassificering og en opremsning af folkelige navne (hvoraf mange planter har adskillige) er betragtet som dette arbejde uvedkommende.

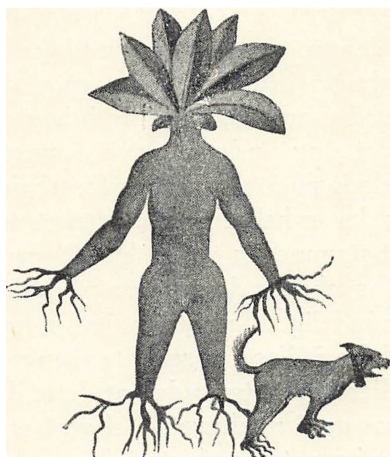
Nærværende skrift kan iøvrigt ses i fortsættelse af forfatterens tidligere publikationer i sønderjydske årbøger¹⁾ og de antydninger af tro etc., som der er anført. I noterne er der særlig lagt vægt på oplysning om vanskeligt tilgængelige steder i litteraturen, hvor nærværende og tilknyttede emner er behandlet; men hverken her eller i teksten er der medtaget stof fra udlandet, — ej heller er omtalt planter og planteprodukter, som er indført (figen, kaffe el. a.). Endelig er der i afsnit IV givet et resume over planternes tilknytning til årets dage, højtider m. m. eller deres anvendelse i relation til en bestemt tro.

En meget væsentlig del af, hvad der kendes om tro, er fælles for hele landet, og hvor dette er tilfældet, er det ikke særlig bemærket i teksten, hvorimod dette i reglen er gjort, når den pågældende tro knytter sig til mere afgrænsede områder (også indenfor Sønderjylland), eller når oplysningerne i det hele taget kan lokaliseres. Til selve rigsgrænsen, den

nuværende eller de hidtidige, har troen *ikke* fundet sig bunden, men den har modtaget tilskud såvel nordfra som sydfra, — og dog er der givetvis en rigdom af rent sønderjysk oprindelse.

Emnet Flora og Folketro har tidligere været behandlet i *Sønderjysk Månedsskrift*. Navnlig kan henvises til Axel Lange og Chr. Seebergs arbejder i 3., 4. og 5. årgang²⁾).

554. Mandragora, Alruner.

Alruner efter ældre tiders fremstilling.

II. ENKELTE PLANTEARTER.

1. *Åkande*. Er ofte knyttet til åmanden eller åkonen, som lever i åerne³⁾); rødderne blev skåret i skiver, ristet og lagt i eddike, og de brugtes således at binde på sår imod podagra⁴⁾).

2. *Åbild* el. *Affeld*, d. s. som *æble*, se dette ord.

3. *Ågurk*; skulle i gamle dage sås, når kirsebærrene blomstrede, — en læresætning, som nu går igen i alle havebøger o. l.

4. *Åhorn*. Det hedder sig, at på en grav på Varnæs kirkegård, i et hjørne tæt ved kirken, står der en *Å.*; i dette har en pilgrim suget et hul i træet, og i dette hul er der altid vand. Træet skal stå på hans kones grav⁵⁾).

5. *Ålruner* brugtes i middelalderen i tyvenes tjeneste, og man sagde, at mestertyvene altid var i besiddelse af alrunerødder, og derfor kunne

de altid få låsene op. Den sagdes at vokse under galger, og den, der trak den op, mistede livet, hvorfor man også spændte en hund for den. Allerede i middelalderen var dog den ægte a. erstattet med den uægte, *bryonia divica*, eller *galtebær*⁶.)

6. *Ambil* betegner *gråpoppel*. I *Hinderup* by syd for en gård har stået en række a., og man mente, at når de blev fældet, ville en gård brænde. Dette skete i 1893⁷). Også i kirkebyen *Bedsted* har stået a., hvortil var knyttet den tro, at når de fældedes, ville byen brænde⁸) (jævnfør 151: *træet*).

Ask på Sommersted kirkegård. Nu fældet

7. *Ambra* skulle koges i vin eller vand og drikkes 2—3 gange daglig imod kolik⁹).

8. *Anemoner*, der i Sønderjylland også er kaldt *hvideved* o. l. ansås for helbredende. Man skulle om foråret plukke de 3 første, man så, og spise dem imod kolden, idet man mumlede en remse som¹⁰):

Vire virevej,
vil do mæ forbej
for den slem kåeld.

9. *Annis* brugtes bl. a. af den kloge kone i *Slogs herred* imod gulsot¹¹).

10. *Asketræet* var nordboens hellige træ, og under det havde guderne bolig. Det har siden hine fjerne tider været forlenet med et eget skær af mystik og myte og er ofte plantet på kirkegårde¹¹). Dets løvspring gav varsler om sommerens vejrlig, efter det gamle rim¹²):

Kommer eg før ask,
bliver sommeren bask;
kommer ask før eg,
bliver sommeren bleg.

På *Tønderegnen* (som iøvrigt analogt med mange andre steder) sagde man¹³), at havde man sår, skulle man om foråret, når løvet var fuldt udsprunget, ved tiltagende måne og før solopgang med eet snit fra nedenunder og opefter afskære en gren af en kraftig ask og bestryge såret dermed. Så ville det komme sig; og denne slags ask (grene?) var også god imod pukler hos børn samt imod udvækster og bylder hos voksne. En egegren kunne iøvrigt også gøre det. Og fra samme egn hed det¹⁴), at man imod blodspyt 3 gange skulle spytte blodet ud i en bøsse af asketræ med vitriol. På *Agerskovegnen* hed det om ask, el, eg og bøg¹⁵), at

Eg og el, de brænder træ,
bøg og esk, de brænder frisk.

En hel del asketræer er i Sønderjylland udpeget som skæbnetræer for den og den gård el. a., og der er set forbrand deri¹⁶). Sådanne a. kendes f. eks. fra *Sommersted*¹⁷) (se billedet s. 149), *Lintrup*¹⁸), *Løjt*¹⁹), *Broager*²⁰), *Augustenborg*²¹) og *Ketting*²²). Jævnfør: *træet*.

11. *Baldersbrå*, d. s. som *bellis*, se dette ord.

12. *Balsampoppel*, se *poppel*.

13. *Bellis* var de unger pigers orakelblomst. Man plukkede en blomst og pillede et for et dens blomsterblade af, idet man mumlede: »Ejemand, bejemand, bukkemand, rytter, soldat, könig, kejser, advokat²³), og deraf fandt man da ud, hvad den tilkommende skulle være for en karl. Man kunne også juleaften sætte 2 b. med roden mod hinanden og tænke på 2 navne; voksede planterne så sammen, skulle de to have hinanden, — ellers skulle de skilles (jfr. *Sankt Hans urter*)²³).

14. *Birketræet* er gammelt hos os, og lave b. hørte med til den første vegetation efter istiden, længe før asken kom til landet. Tidligt synes

birkeris at være taget i brug, hvorom bl. a. den yngre runerække bærer vidne²⁴). De ejendommelige troldkoste, som kan fremkomme på b., har været brugt både imod forgørelse og til at forgøre; birkeris har været brugt både som majgrene (se *majtræet*) og som *fastelavnstris* (se dette ord). I *Hørup* fandtes et b., hvori der var hensat en brand^{16 25}) (se også under *træet*).

En af de mange hængeask på Skærbæk kirkegård

15. *Blåbær*; se *jordbær*.

16. *Blåhat* eller *blåmand*. Når munden var spærret på hesten skulle man i *Gråsten* give den²⁶): 3 *scabiosa* (blåmænd), rødder af blå *jernurt*, 3 stængler *rude* og 3 stkr. brødskorper i munden.

17. *Boghvede* har været dyrket ret meget i Sønderjylland, og dens dyrkning har bl. a. derfor givet mange talemåder og ordsprog m. m. I *Sottrup* sagde man²⁷), at b. skulle sås så tyndt, så et får kunne få lam

imellem spirerne, — eller at man skulle ride så langt væk som på den anden hest i gaden. I *Valsbøl* hævdede man²⁸), at var der stærk dug på træerne påskemorgen, ville det blive et godt boghvedeår. I samme sogn hed det sig, at når fårene kom i b., ville de langsomt blive berusede, og bl. a. i Sottrup hed det, at føn i æ moes gi tarre (b.) i e poes²⁹). På Tønderegnet hed det³⁰), at

»Ven vi ser vor havreskok
så må vi vor nørrer pløk;
ven vi ser vore tare-stue,
så æ de i æ nører ue.

B. skulle helst sås i månens nedgang, ellers blev den ved at blomstre, så der ikke kom korn på den^{31 32}), og

Maria Magdalene (22. juli)
skaber *humle* på tene
og boghvede på grene.

En anden remse, der melder om spydigheder mellem byerne²), siger:

Hven Nybøl vær horløs,
og Aarslev vær forløs,
og Kasø vær tadderløs (uden boghvede)
og Hjordkær vær sladderløs,
— så ska verden forgå .

Man regnede almindeligt, at høsten var slut, selv om man ikke havde fået boghveden færdig, og i høstskikkene regnede man altså ikke med b. (se også under *kæruld*).

18. *Borrer* (el. *burrer*) skulle man bære på sig imod bylder, ligesom *skræpper*³³).

19. *Bregner* kaldes i det nordl. Sønderjylland for *snogekål*, og man mente, at de var giftige ligesom *snogene* (hugormene?)³⁴).

20. *Bukkeblad*, se *malurt*.

21. *Buksbom* har fra gammel tid været brugt til at strø foran ligfærd, ligesom den har været brugt til palmevielse i den katolske kirke i Danmark³⁵). Er nu udpræget kirkegårdsplante.

22. *Byg* skulle i Sønderjylland sås, når *slæntornen* blomstrede efter den gamle remse³⁶), at

Når slæen er som en skimlet hest
er bygsæd bedst.

Eller, som man hævdede det på *Kegnæs*: den skal være sået inden majdag (Valborgsdag)³⁷).

23. *Bynke*. I *Gråsten* brugtes b. i medicinen for den, der vandrede og aldrig måtte blive træt; han skulle tage b. og *jernurt* når solen stod i jomfruens tegn, 8 dage før Bartholome eller 8 dage efter³⁸).

(fortsættes i næste nr.)

Indremissionærer i Nordslesvig før 1920

Af Jens Holdt

Den første kristne menighed, som skabtes pinsedag i Jerusalem, bestod kun af læge kristne. Den var jo en nydannelse i opposition mod den bestående jødiske præstestand, der havde korsfæstet deres herre. Man samlede om apostlenes undervisning (forkyndelse), fællesskabet i menighedskredsen, brydelsen af brødet (nadverhandlingen) og bønnerne (salmesangen). Dåben nævnes ikke i denne forbindelse, men forudsættes naturligvis som optagelseshandlingen i kristenmenigheden. Vore nuværende kirkelige embeder har først dannet og fæstnet sig efterhånden, som der blev brug for en mere fast organisation. I Nye Testamente nævnes følgende kirkelige tjenester (embeder): apostle (udsendinge, Jesu disciple og Paulus), profeter (forkyndere) både mænd og kvinder, evangelister (vidner), hyrder (ledere), lærere, forstandere, ældste, diakoner (medhjælpere), diakonisser, biskopper (tilsynsmænd), fattigforstandere. De enkelte bestillinger kan ikke siges at være fast afgrænsede. Man kvalificerede sig til dem — ikke på grund af nogen slags lærdomseksamen, men ifølge den nådegave (helliget og opflammet naturanlæg) og det indre kald, som den enkelte viste sig i besiddelse af. Svarede man ikke til forventningerne, måtte man fratræde. Nogen slags aflønning ud over frivillige understøttelser har der næppe været tale om. Menighedens eksistens og missionerende funktion beroede udelukkende på dens Herre, den opstandne og i sin hellige Ånd nærværende Kristus og dernæst de enkelte kristnes aktive tjenester for denne deres Herre. Menigheden var således et frivilligt samfund i Kristi tjeneste til virkeliggørelse af hans herredømme på jord.

Vort skolede og eksaminerede præsteskab, som siden med fast ansættelse overtog de foran nævnte tjenester, hørte ikke til i urmenigheden, men er en efterligning af gejstligheden i allerede bestående religionssamfund, jødiske som hedenske. Oprettelsen af sådanne faste og lønnede kirkelige embeder har sikkert haft sin bevarende betydning, men har også bestandig virket svækkende på den frivillige indsats. Der

har derfor i kirkens historie vist sig stadig at være brug for læge kristnes aktive indsats med den nådegave og det kald, som den enkelte nu havde fået givet. Vi kan nævne middelalderens munke- og nonneordener med udsendte missionærer til hedenske lande, og i nyere tid vore protestantiske reformatorer og nyskabere, der ofte på trods af det bestående embede frivilligt fulgte det givne kald fra menighedens Herre og bragte nyt og rigt menighedsliv til veje. Det er denne frivillige lægmandsindsats, som ofte har været det tiltrængte fornyende element i menighedens liv.

Her i Nordslesvig er det i nyere tid den herrnhutiske brødremenighed, selv en nytestamentlig lægmandskirke, som har virket tilskyndende for et frivilligt lægmandsvirke. Herrnhutiske rejsebrødre (og søstre) har fra midten af det 18. århundrede og især efter brødrebeyen Christiansfeldts grundlæggelse 1773, berejst landsdelen, samlet små aktive kredse og jævnlige besøgt dem. Da siden hen fra midten af det 19. århundrede den såkaldte Indre Mission i Søren Kierkegårds ånd gik i gang med en omfattende vækkelsesvirksomhed både i kongeriget og sønden å, skete det ved et proklameret samarbejde mellem præster og læge forkyndere, såkaldte indremissionærer. I den nordlige del af grænselandet var der sidst i 1860-erne et sådant arbejde i gang under navnet »Kirkelig Forening til Guds Riges Fremme i Slesvig«, ledet af præsterne Michaelsen i Bjolderup og Grove-Rasmussen i Fole, den sidste tillige som redaktør af foreningsbladet »Elias«. Man havde een fast lægmand som medarbejder, nemlig rebslager og landbrugskandidat Mads Jensen i Jægerup, som siden sluttede sig til den grundtvigske frimenighed. Krigen i 1870 standsede imidlertid dette frie arbejde. Grove-Rasmussen måtte som edsnægter forlade landet. I 1870-erne og fremover dannedes derefter som en vis modvægt mod de tyske statspræsters kirkelige enevælde de første grundtvigske frimenigheder, hvis præster blev ordinerede lægmænd, de første af dem forhenværende folkeskolelærere.

I 1880-erne genoptog derefter pastor Tonnesen i Åbenrå, siden i Hoptrup, et indremissionsarbejde i Nordslesvig. Pastor Tonnesen var gårdmandssøn og født i Bastrup lige nord for 1864-grænsen, men voksede efter 1864 op i Rødding, hvor han blev konfirmeret af den kendte grundtvigske pastor Svejstrup. Efter studentereksamen i Haderslev og teologisk studium ved tyske universiteter sydpå blev han 1880 Kaftans efterfølger som (dansk) andenpræst i Åbenrå. Her tog han, arbejdsivrig og initiativrig, som han var, et kirkeligt vækkelsesarbejde op i sognemenigheden og udsendte også snart et gudeligt blad, kaldet »Sædekornet«.

Efter forskellige forberedende drøftelser, som kommuneforstander

Chr. Holm i Stubbom ved Christiansfeld gav stødet til, og hvori også lederen af den såkaldte »Gemeinschaftsverein« sydpå, baron v. Oertzen i Hamborg deltog, stiftedes 1886 — med forbillede i Vilh. Becks Indre Mission i kongeriget — ved et udvalgs møde i Åbenrå »Kirkelig Forening for Indre Mission i Nordslesvig«. Formand blev den kendte vækkelsespræst og forfatter Nic. C. Nielsen i Højrup. I bestyrelsen indtrådte desuden præsterne Bahnsen i Bylderup, Obbarius i Hammelev, Lawaetz i Ulkebøl, Tonnesen i Åbenrå (som sekretær) og piano-fabrikant Jakobsen i Haderslev (som kasserer). Man knæsatte — som nordpå, men ikke sydpå — bevidst et samarbejde mellem præsteembedet og lægmandsvidnesbyrdet. Som første bogsælger og lægprædikant antoges Lars Birk i Hvinderup ved Christiansfeld. Han havde i 15 år forud være ansat som indremissionær i kongeriget. »Sædekornet« blev foreningens organ. 1887, 25. og 26. juli, afholdtes foreningens første årsmøde i Åbenrå, ved hvilken lejlighed Vilh. Beck og baron v. Oertzen talte (hver på sit mål). De vedgik dermed deres fadderansvar overfor det nye frivillige menighedsarbejde i Nordslesvig. Tonnesen flyttede året efter til Hoptrup som sognepræst og blev den drivende kraft i bevægelsen fremover med en enestående arbejdsindsats livet igennem.

Indre Missions senere historie skal ikke skrives her. Men som et lille bidrag hertil skal der meddeles en del oplysninger om den række af lægmænd, der med årene antoges som indremissionærer i arbejdet. Såvidt skønnes, har denne kristelige lægmandsindsats indenfor kirkens rammer i det dansktalende Nordslesvig haft ikke blot stor kirkelig, men også indirekte ikke liden national betydning for vort folk her i grænselandet. Nordslesvig havde jo efter 1864 mistet næsten alle sine danske universitetsuddannede ledere. Folket måtte da — for livets skyld — kulturelt, økonomisk og politisk tage skeen i sin egen hånd og af sin egen midte fostre sine ledere. Og her har — ved siden af de folkelige og politiske foregangsmænd — indremissionærerne — jævnsides med frimenighedspræsterne — øvet deres bemærkelsesværdige gerning på det kirkelige område.

Indre Missions ledelse var som ansvarlig for denne af de fleste sognepræster ikke just velsete lægmandsforkyndelse meget omhyggelig med udvælgelsen og uddannelsen af missionærerne, så deres forkyndelse læremæssigt blev i overensstemmelse med den lutherske lærebekendelse. Man samlede med det formål for øje missionærerne een gang månedlig til et møde med bestyrelsen, hvor lære- og andre praktiske spørgsmål gennemgikkes. Disse samvær siges at have været af stor betydning for missionærstabens gode skoling. En streng instruks fastlagde deres optræden rundt i sognene. I regelen skulle man først opsøge sognets præst og anmode om hans velvillige støtte og eventuelle del-

tagelse i det berammede møde. Var han afvisende, skulle man alligevel gå sin vej med glæde og frit forkynde ordet i hjemmene, som tog imod dem. Nationalt skulle man være tilbageholdende, uden dog i givet fald at skjule sit eget standpunkt. Ledelsen mente på bibelens grund at have en god samvittighed i det stykke og heller ikke at forstøde sig hverken mod Luther eller den Augsburgske Bekendelse. —

Stort set kan man dele missionærerne i tre hold, de ældste fra før århundredskiftet, andet hold fra omkring 1900 og det tredje store hold fra 1907 med enkelte senere. Jeg omtaler dem i rækkefølge efter deres ansættelsesår.

1. *Lars Birk* (23. 2. 1831 — omkr. 1920) er født i Give sogn i Jylland, hvor hans fader var skrædder. Han lærte selv faget og blev en dygtig håndværker med flere svende og lærlinge i sit brød. Ved siden af drev han lidt landbrug. Sin kristelige påvirkning havde han hjemmefra. Efter at han havde oplevet et kristeligt gennembrud, begyndte han så småt at virke for sin tro på sin hjemegn. Han læste ved lejlighed op af prædikensbøger og tilegnede sig efterhånden ved hjælp af Luthers og andres klassiske skrifter en solid kristelig viden. Selv prædike turde og ville han ikke. Men da han engang i en forsamling kom til at stå overfor en gendøberudsending, brød han overtvært, stod op og forsvarede varmt barnedåbens ret. Det førte til, at han nu gav efter for folks ønske om selv at tale ordet. Han søgte nu yderligere at øve sig i aflæggelsen af et frit vidnesbyrd, bl. a. ved at overvære den kendte pastor Vilh. Birkedals meget søgte bibellæsninger i Sdr. Omme, hvortil han gik de 3½ mil og hjem igen om natten, for at være på værkstedet om morgenen sammen med svendene. 1863, 32 år gammel, giftede han sig, men hustruen døde efter 1½ års ægteskab. Han fortsatte med sit håndværk og opdyrkningen af en tilkøbt 20 td. land stor skovlod i Give sogn og talte lejlighedsvis ved gudelige forsamlinger. Vilh. Beck overtalte ham efter en del år til at lade sig fast ansætte som missionær, hvad han modstræbende gik med til, dog uden løn og uden at opgive sit håndværk. 1870 giftede han sig anden gang med en kvinde fra Hvinderup ved Christiansfeld, Elsbe, som han havde lært at kende ved sine gentagne besøg i brødrebyen. De bosatte sig nu i hendes hjemby, hvor hun ejede hus med en 3—4 td. jord til. Der fortsattes som hidtil med håndværk og missionærgerning i kongeriget og på egnen. Da den allerede nævnte Chr. Holm i Stubbom og gårdejer Claus Hansen i Hvinderup så gav stødet til stiftelsen af en Indre Mission i Nordslesvig, var ingen bedre egnet til at blive foreningens første bogsælger og lægprædikant end den nu 55-årige Birk. Han havde sin erfaring som rejseprædikant, var fortrolig med den lutherske lære og øvet i at føre ordet. 1887 begyndte han da — efter at være blevet naturaliseret som tysk undersåt — sin

rejsevirksomhed, fortrinsvis i Haderslev Øster og Vester amt. Han opretholdt sin gamle forbindelse med Indre Missions bogforlag i København og har dermed banet vejen for dansk opbyggelseslitteratures rige indgang i Nordslesvig. En sproglig og åndelig indflydelse fra nord i det ellers kulturelt fra moderlandet afskårne grænseland, som næppe kan vurderes for højt. Senere fik foreningen eget bogudsalg, først i Sommersted, siden i Haderslev, fortrinsvis med religiøse bøger fra Danmark. De præstelige myndigheder var ikke glade for denne boglige kulturpåvirkning nordfra, men mente vel for skams skyld ikke at kunne hindre den, når det gjaldt religiøs læsning. Nationale og politiske skrifter, især socialistiske, var naturligvis ikke tålte i bogsælgerens taske. Engang i begyndelsen blev Birk indkaldt for den stedlige herredsfoged med sin taske — til revision af dens indhold. Han fik her strengt pålæg om at afholde sig fra spredningen af »farlige« (socialistiske) skrifter. Han måtte heller ikke falbyde sine bøger ved møder og ikke foretage indsamling af penge ved møderne. Gendarmen var hver gang til stede og holdt strengt på betingelserne. Engang fik Birk en bøde for at have modtaget gaver ved et møde. Senere blev der dog givet en årlig tilladelse til optagelse af indsamling ved missionsmøderne. Da pastor Tonnesen engang ved et friluftsmøde sammen med Birk opfordrede til at give en gave, brød gendarmen ind, foreholdt ham det ulovlige heri og forbød forsamlingen. Tonnesen smilte, men havde ganske vist ikke tilladelsen i lommen. Provsten, som også var til stede ved mødet, rejste sig da og irettesatte gendarmen med de ord: »Det er Deres pligt at læse Kredsbladet. Har De gjort det?« Gendarmen tav. »Rid hjem og læs det og kom så igen.« Retshåndhæveren forsvandt da højt til hest og kom naturligvis ikke igen. — Til at begynde med gik Birk, fortæller han selv, på sine bogture beskedent til køkkendøren, hvor han imidlertid meget ofte af pigen blev afvist som en anden kræmmer. Han lærte da at gå til hoveddøren og fik så husets folk i tale, bøger afsat og efter en kortere eller længere samtale indbydelsen til aftenmødet afleveret.

Birk skildres af dem, der har kendt ham, som en mand af den gamle skole, der havde forstand både på de jordiske og himmelske ting. Hans store bibliotek vidnede om udstrakt læsning. Merskumpiber samlede han også på. Han nåede højt op i årene og døde omkring genforeningen. Et solidt spor havde han trådt som pioneren i Indre Missions lægmandsforkyndelse i Nordslesvig. (Sædekornets jubilæumsudgave 1911, Nordslesvigsk Kirkeliv 1880—1920, 1. hæfte).

2. *Peter Iver Petersen* (...1861—16. 3. 1930) var også med fra begyndelsen, mere dog som bogsælger og leder af samtalemøder med stor bibelkundskab end som egentlig taler. Han var fra Foldingbro ved Kongeåen, var murer- og snedkerlært, men havde det økonomisk trangt

alle sine dage. Hans kone Maren, som var en klog og dygtig kvinde, fik siden en lammelse, så hun måtte benytte rullestol, men alligevel passede hun sit hus til fulde. De har boet mange steder i Nordslesvig, vel længst i Løgumkloster, desuden i Sommersted, Ballum, Tønder og Skærbæk. Peter Iver, som han kaldtes, havde en fuld og fast tro på sit kald, en barnlig tillid til Jesus, en udholdende troskab i tjenesten, også i sit hjem, hvor han bar sin syge hustru på hænderne. Han fortalte til vennerne om hendes sygdom og fik sygekost med hjem til hende, hvorefter de takkede Gud for hans godhed imod dem. Han var flittig undervejs og fik sin føde mest ude, men ofte måtte han gå eller cykle lange veje i alskens vejr og aftenkulde for at få nattelogi. Gendarmen slap han heller ikke fri for med påfølgende forhør hos herredsfogeden. Han har i sandhed båret sit jordiske kalds byrde med et himmelsk sind. Hustruen døde i Skærbæk, han selv som pensionist i Brørup. (Sædekornets jub. udgave 1911).

3. *Jørgen Friis* (23. 2. 1865—23. 3. 1924) stammede fra Stubbom ved Christiansfeld, havde lært møbelsnedkerfaget og drev siden en større farvehandel i Haderslev. Han var forretningsmand til fingerspidserne, en tid lang også foreningens kasserer og bestyrer af missionshotellet i Haderslev. Han modtog ikke løn som missionær. Gift var han med Susanne Sørensen fra Gram (død 1954), en halvsøster til provst Schmidts hustru i Rødding. Hun var smuk og kunstinteresseret, spillede, tegnede og malede. Deres hjem i Haderslev var kulturpræget. Friis blev vakt som 19-årig og hans nyvakte tro stod sin prøve i den efterfølgende soldatertid. Hjemkommen blev han 1888 antaget som missionær. Han førte en klar vækkerøst med afgjorte standpunkter og har gennemkrydset hjemstavnen med sin bogtaske og sin indtrængende forkyndelse. Han lod 1896 for egen regning i Hoptrup bygge Nordslesvigs første missionshus. Som for de andre missionærer fra disse år var der ikke tvivl om hans danske sindelag. De stod sammen med deres folk i nationalitetskampen, selvom de ikke aktivt deltog i politik. Efter 1920 blev Friis indvalgt i Sønderjydske Valutaråd. Han døde tidligt, 59 år gammel, i Haderslev. En afgjort kristen dansk nordslesviger, som fyldte sin borgerlige og kirkelige plads i hjertets renhed. (Nordslesv. Kirkeliv, 1).

4. *Johannes Lund* (10. 7. 1863—19. 11. 1947) var gårdmandssøn fra Harreby i Hygum sogn og gift med Cathrine Lorenzen fra Gram. Han studerede jura i Danmark og fik sin sagførereksamen, men afbrød så 1889 og blev missionær. Han havde gode evner, men slog næppe igennem som taler. Snarere havde han samtalens nådegave og skrev også godt for sig. Han var hindret af en lammelse fra barndommen af i det

ene ben og brugte en krykke. Sit virke havde han 1890—1912 i Haderslev, 1912—16 i Sønderborg og Vojens, 1916—20 atter i Haderslev og derefter i Helsingør i Dansk Indre Missions tjeneste. Han døde i Snekkersten. (Sædekornets jub. udgave 1911, Det nye År, 1949).

5. *Hans Peter Lorentzen* (15. 7. 1860—15. 4. 1907) fra Hygumskov havde slægtsforbindelse nordpå og havde i sin ungdom modtaget stærke religiøse indtryk i en tantes hjem på Vejle-egnen. Siden havde han været på grundtvigsk højskole og overtog derefter sit fødehjem. Han viste sig at være i besiddelse af naturlige talegaver i forbindelse med en klar tanke og dybtgående bibelkundskab. Det var derfor oplagt, at han 1895 fik anmodning om at indtræde som indremissionær. Løn ville han dog ikke modtage, men han fik hjælp til at holde en karl på ejendommen. Han rejste så året rundt og blev missionærernes førstemand, der godt kunne tage en teologisk diskussion op med præsterne, hvor han kom frem. Det nationale, båret frem af grundtvigske folk på sin hjemegn, det såkaldte »ideelle hjørne« omkring Rødding frimenighed, havde han forset sig på. En vis afnationalisering var foregået i hans sind og tanke, idet han anså dette befolkningens jordiske livsspørgsmål for en hindring i dets kristelige vækkelse. Med denne negative indstilling overfor nationalitetskampen måtte han blive tysksindede præsters kærkomne medarbejder. Der foreligger en del gudelige småskrifter fra hans hånd. Hans udgivne indlæg ved et diskussionsmøde i Tønder om »Mands Modenhed i Kristus« vidner om stor bibelsk indsigt og fremstillingsevne. På en møderejse i foråret 1907 trodsede han et forfærdeligt vejr, hentede sig en lungebetændelse og bukkede trods sit ellers gode helbred under for sygdommen, knap 47 år gammel. Præsterne Tønnesen og Carl Matthiesen talte ved hans bære. Matthiesen, hans fortrolige ven, som i de år var præst i Rødding, udtalte, at lægmandsvidnesbyrdet i Lorentzens forkyndelse havde sat sin smukkeste blomst og båret sin fuldmodne frugt. (Sædekornet 1907, nr. 3 og 17, Kristelig Folkekalender 1910).

6. Til det første hold af missionærer hørte også *I. Mørk* fra Sommersted, der fra 1894 boede i Bolderslev. Han var god til at holde søndagsskole og lede samtalemøder og var 1899 med til at få et missionshus bygget på stedet. Men 1901 måtte han tage sin afsked.

Vi kommer nu til andet hold.

7. *Jakob Davidsen Brink* (23. 9. 1860—26. 10. 1940) var skrædder af profession, født i Stenderup, Toftlund sogn, gift med Anne Marie Bøhm fra Bevtøft, og bosat i Bedsted. Han blev antaget 1897 og virkede i de første år ud fra sin bopæl dér, fra 1899 som de unges særlige

missionær. 1902 afløste han Mørk i Bolderslev. Fra 1909 virkede han ud fra Gråsten, 1916 Sønderborg og 1921—25 Skanderborg. Under splittelsen i 1912 gik han med de 12 udtrådte præster. Efter genforeningen bad han om at blive ansat i kongeriget. Som prædikant og samfundsleder havde han sine evner. Han døde som pensionist i Sønderborg. (Det nye År 1941).

8. *Georg Cordsen* (11. 3. 1865—28. 5. 1901) var lærer i Drengsted, Døstrup sogn, da han 1899 begyndte at holde missionsmøder på enen. Han havde hertil både evner og kald. I efteråret 1899 opgav han så sit lærerembede og blev ansat som missionær. Det blev dog kun et kort virke, idet han 1901 bukkede under for en lungelidelse under et ophold hos en tante i Breklum. Hans bidrag til »Sædekornet« i disse år giver indtryk af dyb indlevethed i bibelen og de lutherske bekendelsesskrifter. Han stammede fra Kværn sogn i Angel, var tysk indstillet og har uden tvivl været præsternes rette mand. Tonnesen beklagede hans tidlige død som et stort tab for missionen. Han var ugift. (Sædekornet 1901, nr. 23).

9. *Martin Nissen Lorenzen* (18. 2. 1866—7. 8. 1933), bosat på sin fødegård i Lille Emmerske ved Tønder, fik Peter Iver frem af skjulet. Han havde meget gode skolekundskaber, en god hukommelse for bibelord og salmevers og en klar og nøgtern tanke. Helbredet var alle hans dage skrøbeligt, men troen brændte i hjertet og vidnesbyrdet på tungen. 1901, da lærer Cordsen døde, trådte han i stedet som missionær på vesteregnen. Han blev meget brugt, både som taler og diskussionsindleder og bragte altid et lodigt og tænksomt indlæg. Men allerede 1903 måtte han søge sanatorieophold i Danmark og atter 1910. Med den fornødne påpasselighed holdt han derefter til den anstrengende rejsevirkosomhed indtil sin død i 1933. Hjemme sled hustruen Jensine, født Madsen, fra Aventoft, og børnene bravt med bedriften, hvortil hans kræfter ikke slog til. En ydmyg kristen med dansk lune, en klog og indtrængende forkynder var den lille uanselige gråbonde fra Vest-slesvig. Ånden holdt hans skrøbelige legeme oppe. Han gjorde sin himselske Herre, Indre Mission og sit land ære gennem et udholdende, renfærdigt arbejde for Gudsriget. (Det nye År 1934).

(fortsættes i næste nr.)

Graasten Bank A/S

Kontortid 9—12 & 2—4
Lørdag 9—1
GRAASTEN

Snoghøj Gymnastik- højskole Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.
5 - Vinterskole.
Skoleplan sendes.
Ørgine Abildgaard, Anna Krogh.

HABITTER

skræddersyet efter mål

Thomas Hansen & Søn
Padborg . Telf. 9233

HEJMDAL

Landsdelens Blad

Øppare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, Spirituosa, Køkken-
udstyr,
Trikotage, Herreekvipering

Sønderjydsk Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

Haslev Gymnasium

Kostskole for Drengene

Eksamensræt til Mellemskole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

ESBJERG

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

GRAM

KØLEANLÆG

Brødrene Gram A/S

Vojens

VALLEKILDE Folkehøjskole

Henv. til *Jørgen Jessen*,
Vallekilde

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 — 807 — 808

HORSENS HAVN

- ◆ Mange moderne Stykgodskraner.
- ◆ 7,00 m Vanddybde.
- ◆ Havnen kan besejles Dag og Nat.
- ◆ Store Arealer ved Kaj og Jernbanespor ledige til Udleje.

Aksel Michelsen

Kul- og Trøelasthandel

Tønder Telefon 21111

Svend Kirchheiner

aut. Installatør

esterg 7 . Tønder . Tlf. 22045

Tønder Landmandsbank A/s

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns

Bylderup Bov - Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

SLEGTSFORSKERNES BIBLIOTEK